

דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל

■ הישר והטוב

פרשת ניצבים פותחת בהתייבבות בני ישראל לפני ה' לכריתת ברית, ומסיימת בעיקרון הבחירה החופשית בין החיים והטוב לבין המוות והרע. ערב כניסתו לארץ ישראל ניצב עם ישראל כולו לפני ה'.

”אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלַכֶּם לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם...” (דברים כט, ט)

מכאן ואילך יתייצב עם ישראל לפני ה' אלוקי ישראל בכל שנה בראש השנה שהוא יום הדין לעולם כולו. מאז שחילקו את קריאת פרשיות התורה בבית הכנסת על פני שבתות השנה, תופיע פרשת ניצבים תמיד בשבת הסמוכה לראש השנה. מן הסתם, מתלבט כל אדם בשאלה הנצחית, האם דרכו ישרה בעיני ה'? שאלה זו נשאלה במסכת אבות על ידי רבן יוחנן בן זכאי לחמשת תלמידיו הגדולים:

”אמר להם, צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם?” (אבות ב, ט)

שאלה זו טעונה ביאור. הרי ברור שהדרך הישרה בעיני ה' היא שמירה דקדקנית על כל מצוותיו ומשפטיו!

מן התשובות שהשיבו תלמידיו של רבן יוחנן אנו למדים, כי כוונת השאלה שניצבה בפניהם הייתה אחרת: מהו השער שדרכו ניתן להגיע אל הבנת מצוות ה' וקיומם? מהי דרך החיים שתוביל אל כל המצוות?

המכנה המשותף של כל התשובות, נוגע בשורש תכלית בריאת העולם. הקב"ה הוא מקור הטוב והוא ברא את האדם כדי להיטיב לו.

כך סיכם עבורנו דוד המלך בספר תהילים:

(תהילים קיט, סח)

”טוב אֶתָּה וּמְטִיב לְמַדְנֵי חֻקֶיךָ.”

ההבדלים מתמקדים בענפי השורש הגדול הזה, המוזכר בתורה כמה פעמים:

(דברים ו, יח)

”וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה'...”

ראשון המשיבים היה רבי אליעזר בן הורקנוס, שכונה בפי רבו “בור סוד שאינו מאבד טיפה”. דהיינו, בור מים שסיידו וטייחו את דפנותיו, כדי שלא תהיה נזילה של מים לתוך האדמה שמסביב. כלומר, רבי אליעזר ניחן בזיכרון מופלא.

”רבי אליעזר אומר: עין טובה.”

היכולת להתגבר על הקנאה ולשמוח בהצלחת אחרים, היא המפתח לדעת רבי אליעזר. הרצון שלכולם יהיה טוב, הוא ביטוי לצלם אלוקים שבאדם. רבי אליעזר מתמקד באיסור האחרון של עשרת הדברות שהוא “לא תחמוד”, וקובע שהוא שער הכניסה אל כל הדיברות.

כיצד מונעים את הניגוד ואיך מנטרלים את החמדה?

הדרך היא על ידי התבוננות בעובדה שכל אדם הוא ייחודי מכל בני אנוש. רואים זאת מטביעת האצבעות ובאמצעות ה-DNA שלו. כל תא מתאי גופו הוא ייחודי. אפילו שיערה אחת משערות ראשו וגופו אינה דומה לשיערה של מישהו אחר. אחרי שכל אחד מבין שהוא ייחודי בעולם ואין כמוהו, לא ייתכן כי נוצר במקרה. ברור שיד הבורא כיוונה את ביאתו וגם העניקה לו תכונות וכישורים שאין לאף אחד. לכל אחד יש שליחות ייחודית בחיים המותאמת לכישוריו, ולכן אין שום הגיון בחימוד מה שיש לאדם אחר! זו גם הדרך להגיע בסופו של דבר לערך הדיבר הראשון מעשרת הדיברות: “אֲנֹכִי ה' אֵלֶיךָ...”.

המשיב השני היה רבי יהושע בן חנניה, שרבו הכתירו בתואר **אשרי יולדתו**. בהיותו תינוק הייתה אמו של רבי יהושע נוהגת להביא את עריסתו לבית המדרש על מנת שאוזניו יקלטו דברי תורה.

”רבי יהושע אומר: חבר טוב.”

רבי יהושע דורש הרבה יותר מאשר עין טובה. לא די לשמוח בהצלחת אחרים, אלא יש להתמיד בהשפעת טוב גם לחבר קרוב. חברים קרובים לאורך זמן, עלולים

להיפגע זה מזה או להיקלע לקינאה זה בזה. האתגר לשמור על חברות טובה לאורך זמן, מצריך השקעה גדולה יותר. המשיב השלישי הוא רבי יוסי הכהן, שרבו העריכו וקרא לו חסיד:

”רבי יוסי אומר: שכן טוב.”

סכסוכי שכנים הם דבר נפוץ. מקדם החיכוך בין שכנים הוא יומיומי. על חדר המדרגות ועל ההסקה המשותפים, על רעש ועל תליית כביסה, על בנייה ועל הריסה. להיות שכן טוב זו דרגה גבוהה יותר של איפוק ורצון להיטיב. המשיב הרביעי הוא רבי שמעון בן נתנאל, שרבו החשיבו כירא חטא:

”רבי שמעון אומר: הרואה את הנולד.”

לדעת רבי שמעון, לא די בהושטת עזרה למי שזקוק לה ברגע זה, אלא הרואה את הנולד ומקדים לפעול כדי שחברו ושכנו לא ייזקו. אמור מעתה, לעזור לחברים לפני שהם נופלים. המשיב האחרון הוא רבי אלעזר בן ערך, שרבו העריכו יותר מכל תלמידיו. רבן יוחנן בן זכאי התבטא עליו באופן הבא:

”אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה - מכריע את כולם.”

(אבות ב, ח)

לדעת רבי אלעזר, הדרך הישרה שהיא שער לקרבת אלוקים, זה פשוט להיות טוב ללא גבול. הרצון לעשות טוב וחסד צריך להיות טבוע בתוכו. זה כולל הכל, עין טובה, חבר טוב, שכן טוב...
”רבי אלעזר אומר: לב טוב.”

תשובתו של רבי אלעזר כללה את כל הקודמים לו. משום כך זכה להסכמתו של רבן יוחנן בן זכאי שאמר: רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדברייכם, שבכלל דבריו דברייכם.

■ זינוק או מידרג

על פניו נראה, שרבי אלעזר בן ערך הוא הצודק מכולם. לשם מה להתמקד בענף פרטי אם אפשר להכליל את הכל בשורש אחד: **לב טוב?**

היה ניתן לחשוב, שאחרי שרבן יוחנן בן זכאי יאמר את דברו, הויכוח יסתיים! ולא היא. את זאת אנו למדים מן השאלה הבאה שהיא הפוכה מקודמתה:

”אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם.” (שם, משנה ט)

היינו סבורים שכולם יענו פה אחד ויאמרו: לב רע!

כאן נכונה לנו הפתעה.

כל תלמיד מחמשת התלמידים המפורסמים חזר בדיוק על אמירתו הקודמת, אלא שהפעם מן העבר השני של המתרס:

”רבי אליעזר אומר: עין רעה. רבי יהושע אומר: חבר רע. רבי יוסי אומר: שכן רע... רבי אלעזר אומר: לב רע.”

ושוב רבן יוחנן מצדיק את דברי תלמידו רבי אלעזר. מכל זה אנו מבינים, כי כל תנא ראה בדבריו עמדה עקרונית שיש ללכת אתה עד הסוף.

במה נחלקו רבן יוחנן, שהסכים לרבי אלעזר תלמידו, ושאר תלמידיו?

מדוע שלא נסכים שלב טוב הכולל את כל הטוב, היא הדרך הישרה, ולב רע שהוא כללות הרע היא הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם?

התשובה נעוצה בהבדלי גישה. יש המצדדים בזינוק גבוה וחד פעמי על פני עליה הדרגתית הדורשת זמן, וזו דעת רבן יוחנן ותלמידו רבי אלעזר.

אמנם לדעת שאר התנאים, אין לקפוץ בבת אחת למדרגת לב טוב כי קיימת סכנת נפילה והתרסקות. יש להתקדם בשלבים, תחילה ”לא תחמוד” ואחר כך ואהבת לרעך כמוך וכו’.

לדעת רבי אלעזר ורבו רבן יוחנן, עליה הדרגתית עלולה להיפגע על ציר הזמן, ולכן לדעתם יש לבצע זינוק אחד גבוה. עדיף לקבל פעם אחת החלטה נבונה אמיצה וכוללת, מאשר צעדים קטנים מדודים.

אפשר לתאר את המחלוקת בצורה הבאה. האם קודם בונים את הפרטים ואחר כך יוצרים הכללה או שמזנקים בבת אחת אל הכלל הגדול, וממנו יוצרים הפרטה? רבי אלעזר בן ערך כונה על ידי רבו - **מעייין המתגבר**. פירושו של דבר, הכל יוצא ממקור אחד בבת אחת ושופע באופן תמידי.

לא פלא שדווקא רבי אלעזר הוא זה שהדגיש את הלב הטוב. הלב, הוא המעיין שהכל פורץ ממנו בעוצמה רבה ומשם מתפצל לנחלים ופלגים.

מקום תורה

המשנה במסכת אבות אינה מוסרת פרטים על ההתפתחות הדרמטית שהתחוללה מאוחר יותר.

רמז על כך נמצא בהמשך פרקי אבות:

”רבי נהוראי אומר: הוֹי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחרֶיךָ ושחבריך יקיימוה בידך ואֶל בינתך אֶל תִּשְׁעֶן.”
(אבות ד, יד)

מאחרי ההדרכה הזאת של רבי נהוראי מסתתר סיפור עצוב, שהוא סיפור חייו של רבי אלעזר בן ערך – התנא המדהים, שרבו החשיב אותו יותר מכל חכמי ישראל יחד.

הגמרא במסכת שבת מגלה לנו את שמו של התנא המסתתר מאחורי השם ”רבי נהוראי”:

”תנא. לא רבי נהוראי שמו אלא רבי נחמיה שמו ויש אומרים רבי אלעזר בן ערך שמו. ולמה נקרא שמו רבי נהוראי? שמנהיר עיני חכמים בהלכה.”
(שבת קמז:)

בברייתא הנקראת ”אבות דרבי נתן” כלומר, השלמת מסכת אבות על פי משנתו של רבי נתן מסופר, שרבי אלעזר החליט לבנות את חייו במקום שנקרא מָאוֹס (בתלמוד הבבלי נזכר דיומסת). המקום הזה היה מפורסם באיכות המים שבו, באיכות הגידולים שבו ובאווירה השקטה והחלומית המאפיינת גינות ופרדסים. חבריו התנאים החליטו אחרת. הם הלכו לעיירה קטנה העונה לשם יבְנָה, שהייתה ידועה בריבוי תלמידי החכמים שבה ובקול התורה הנשמע בה יומם ולילה. הגמרא במסכת שבת מוסיפה עוד פרטים חסויים נוגעים ללב:

”רבי אלעזר שכח את כל תלמודו. כאשר הגיע למקום חבריו ובא לקרוא בספר התורה התבלבל, ובמקום לקרוא ”הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים” קרא ”הַחֲרָשׁ” היה לָבָם.”

כלומר, האות דל”ת נראתה לו כרי”ש (הַחֲרָשׁ במקום הַחֲדָשׁ). והכ”ף נראתה לו כבי”ת (לָבָם במקום לָכֶם).

”ראו זאת חכמים, כאב להם מאוד והתפללו עליו שיבריא. ואמנם חזר לאיתנו ולחכמתו.”
(על פי מסכת שבת קמז:)

מכאן נבעה ההדרכה במשנה שצוטטה לעיל: "הָיָה גוֹלָה לְמָקוֹם תּוֹרָה וְאֵל תֹּאמַר שֶׁהִיא תִּבּוֹא אַחֲרָיִךְ". כלומר, אל תתגאה ותחשוב כי כולם צריכים אותך ויבואו אליך. אל תישען על בינתך בלבד ללא משא ומתן תורני עם תלמידי חכמים מסביבך.

רבי אלעזר חזר לאיתנו ולחכמתו, ובכינויו רבי נהוראי, ביקש להדריך תלמידים שלא יחזרו על טעותו.

לב ומקור

נשוב ונתבונן בכוונת הגמרא מאחרי הסיפור שסופר לעיל. הרי לא ייתכן שרבי אלעזר בן ערך, גדול חכמי ישראל, הנערץ על ידי רבן של כל ישראל "רבן יוחנן בן זכאי", יטעה בטעויות כל כך גסות שאפילו תינוקות של בית רבן לא יעשו. הגמרא מבקשת לרמוז משהו בפסוק "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים" שנאמר על חודש ניסן והיציאה ההיסטורית ממצרים. זו נקודת המוצא ונקודת הלידה של עם ישראל, ואותה צריך לזכור כל ימי חיינו. זו נקודת שורש, שממנה נובע הכל. היציאה הדרמטית הזו מעבדות לחירות על ידי ה' אלוקי ישראל, היא היסוד לכל המצוות כולן. הנקודה הזאת דומה ללב, שממנו תוצאות חיים. הלב מזרים דם רווי בחמצן לכל מקום בגוף. הוא המעניק חיים חום ותנועה לכל איברי הגוף:

"מִכָּל מִשְׁמֵר נֶצֶר לְבָבְךָ כִּי מִמֶּנּוּ תוֹצְאוֹת חַיִּים". (משלי ד, כג)

רבי אלעזר בן ערך הדגיש כאמור את ערך הלב יותר מן הכל. הוא עצמו דמה ללב בקרב חכמי ישראל והיה כמעין המתגבר, המשקה מחכמתו את כל חבריו. טעותו הייתה בחשיבה שהוא כשורש, מסוגל להצמיח ענפים בכל מקום ובכל מצב. משום כך האמין בטעות שלכל מקום שילך, גם אם הוא לבדו, שם התורה תצמח ולשם יתלקטו לומדי התורה.

במציאות, התורה נקנית מתוך ענוה וצניעות, ובעיקר מתוך לכידות חברתית יחד עם חכמי הדור, במשא ומתן ובלימוד משותף.

התורה מתפתחת מתוך היחד:

"... בְּהִתְאַסֵּף רֵאשֵׁי עַם יַחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל". (דברים לג, ה)

בלעדי הכלל היסודי הזה, הופך "החודש" הרומז אל ההתחדשות תמידית כמעין המתגבר, ל-"חרש", דהיינו חוסר יכולת לקלוט וקל וחומר אי יכולת לעבד ולהפיק.

והמילה "לכם", שהיא רומזת על כוחם של ישראל לקדש חודשים ולקבוע זמנים, הפכה ל"לבם" דהיינו הלב שפסק מלהיות כמעייין המתגבר.

בסופו של דבר, המציאות מוכיחה, שדרך הלימוד וההתפתחות הנכונה היא כחבריו של רבי אלעזר. הדרך היא הדרגתית, שלב אחר שלב. לא בהתפרצות ספונטנית ולא בזינוקים דרמטיים אלא בעבודה קשה ושיטתית ובהתמדה יום יומית. מעל לכל דרושה חֶבְרָה טובה הנותנת גיבוי, והמפתחת את היכולת הרוחנית והשְׂכָלִית של כל פרט ויחיד.

■ בְּךָ אֶתְפָּאֵר

המשנה שבה פתחנו, אינה היחידה העוסקת בשאלה הזו. משנה נוספת שואלת את אותה שאלה:

"רבי אומר. איזו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם."
(אבות ב, א)

רבי יהודה הנשיא, שהיה הדור האחרון לתנאים עסק באותה סוגיה. לכאורה, מה ראה רבי להביע דעה בין הרים גדולים כראשוני התנאים, רבי אליעזר ורבי יהושע...?

התשובה היא, שרבי יהודה הנשיא לא התייחס לשאלה: מה היא המידה הנבחרת להיותה שער הכניסה לעולם המצוות? רבי התכוון לקנה המידה, שבה כל אדם יוכל לבחון את עצמו אם הוא מתקדם בצורה נכונה על פי אותה מידה שכבר נבחרה על ידי ראשוני התנאים.

גם אם אדם החליט לבחור בעין טובה, או חבר טוב, שכן טוב וכו', מהו הסרגל, מה היא אבן הַבְּחִן, שאכן הוא אינו טועה ביישום דברי חכמים? התשובה שרבי יהודה הנשיא נותן, כלולה במילה אחת - תפארת.

"וַיֹּאמֶר לִי עֲבָדֵי אֶתְּהָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאֵר."
(ישעיהו מט ג)

כלומר, אבן הבוחן היא אם הקב"ה יוכל להתפאר באדם הזה שהולך בדרך הישרה. כל אחד ואחד ישאל את עצמו אם מעשיו יוכלו להיות מקור פאר לבוראו. אולם לא זו בלבד.

"וּמִצָּא חֵן וְשִׂכָּל טוֹב בְּעֵינַי אֱ-לֹהִים וְאָדָם."
(משלי ג, ד)

כלומר, לא פחות חשוב שתהיה דרכו תפארת לו מן האדם. כלומר, שבני אדם
יתפארו במעשיו ויאמרו אשרינו ואשרי חלקנו, שזכינו שאדם זה בקרבנו.
פרשת ניצבים מסיימת בכתר הבחירה החופשית והעצה האלוקית:

”רֵאָה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע.

(דברים ל, טו-יט)

...וּבַחֲרָתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתְּךָ וְזָרַעְךָ.”

